

МІЖНАРОДНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ПРАВОПОРЯДОК

У статті розглянуто зміст та поняття міжнародного екологічного правопорядку та його забезпечення в концепції сталого розвитку.

Ключові слова: міжнародний екологічний правопорядок, сталий розвиток, охорона навколишнього середовища.

В статье рассмотрено содержание и понятие международного экологического правопорядка и его обеспечение в концепции устойчивого развития.

Ключевые слова: международный экологический правопорядок, устойчивое развитие, охрана окружающей среды.

The article reviews the content and concepts of international environmental law and its support to the concept of sustainable development.

Key words: international environmental legal, sustainable development and environmental protection.

Постановка проблеми. Характер і динаміка розвитку сучасних екологічно-кризових відносин постійно диктують необхідність докладання спільних зусиль усіх держав для вирішення екологічних проблем як міжрегіонального, так і глобального масштабу. Пошук шляхів об'єднання зусиль держав і народів для успішного вирішення проблеми охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів повинен здійснюватися на основі в строгій відповідності до загальноновизнаних міжнародно-правових принципів співпраці. У міжнародному екологічному праві він передбачає юридичний обов'язок держав, незалежно від їх суспільного і державного ладу, співпрацювати з питань підтримання миру і міжнародної (у тому числі екологічної) безпеки, а також сприяє вдосконаленню міжнародного екологічного правопорядку.

Дослідження проблематики екологічного правопорядку займалися такі вчені, як В. І. Андрейцев, А.І. Бобильова, С.Б. Гавриш, В.І. Івакіна, С. М. Кравченко, В.Л. Мунтян, Н.І. Титова, Ю.С. Шемшученко та ін.

Метою дослідження є проблема забезпечення міжнародного екологічного правопорядку у контексті сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правові норми у сфері охорони навколишнього середовища є основою міжнародного екологічного правопорядку. Однак норми реалізуються в поведінці суб'єктів міжнародного екологічного правопорядку.

Ще в преамбулі Стокгольмської декларації 1972 зазначено, що охорона і поліпшення середовища, в якому живе людина, являє собою чи не найважливішу проблему, яка безпосередньо відображається на благоденстві народів і економічному розвитку всього світу. Природні ресурси Землі, у тому числі повітря, вода, земельні масиви, флора, фауна і особливо представницькі зразки природних екосистем повинні обмежуватися заради блага нинішнього і майбутніх поколінь шляхом ретельного планування і продуманого використання. Також у декларації розкривається зміст принципу співпраці: «Міжнародні проблеми, пов'язані з охороною та поліпшенням навколишнього середовища, слід вирішувати в дусі співпраці всіх країн, великих і малих, на основі рівноправності. Співпраця, заснована на багатосторонніх і двосторонніх угодах або іншій відповідній основі, вкрай важлива для організації ефективного контролю, запобігання, зменшення та усунення негативного впливу на навколишнє середовище, пов'язаного з діяльністю, що проводиться у всіх країнах, і цю співпрацю слід організовувати так, щоб належним чином урахувати суверенні інтереси всіх держав»[1, с. 120].

Міжнародна співпраця має здійснюватися на рівноправній і взаємовигідній основі. Стосовно проблем навколишнього середовища це означає, зокрема, активізацію торгового обміну екологічно безпечною технікою і технологією, продаж патентів і ліцензій, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, врахування досвіду промислово розвинених країн, надання допомоги державам, що розвиваються, у виборі таких шляхів і форм економічного розвитку, які не викликають погіршення стану навколишнього середовища.

Залежно від конкретних проблем природоохоронне співробітництво може бути віднесено до сфери політичного, економічного, науково-технічного або правового співробітництва держав. При цьому, якщо співпрацю з політичних питань спрямовано насамперед на створення сприятливих міжнародних умов, які допомагають у вирішенні завдання охорони навколишнього середовища, то, скажімо, співробітництво у правовій сфері призводить до розробки та прийняття міжнародно-правових принципів і норм, що визначають правову природу і статус навколишнього середовища, мету здійснення природоохоронної діяльності та міжнародного співробітництва у цій галузі за для зміцнення міжнародного правопорядку, а також прогресивно розвивають і кодифікують міжнародне екологічне право.

З 1992 р. держави офіційно ввели в обіг термін «сталий розвиток» і прагнуть будувати своє життя відповідно до принципів, закріплених у Декларації Ріо від 1992 р. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. стверджує: турбота про людину є провідною ланкою в діяльності щодо забезпечення сталого розвитку. Люди мають право жити в доброму здоров'ї та плідно працювати в гармонії з природою. Також у декларації проголошено світ, розвиток та охорону довкілля взаємозалежними і нероздільними.

Наступним важливим кроком у втіленні концепції сталого розвитку став Саміт з питань сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р.[2, с.135]. При цьому від самого моменту появи концепції сталого розвитку держави не піддавали сумніву значущість принципу лібералізації торгівлі та не протиставляли йому зазначену концепцію. І нині для застосування обмежень у торгівлі недостатньо просто факту порушення державою принципів міжнародного права у сфері охорони навколишнього середовища. Концепція лібералізму і зараз фактично безроздільно домінує на світовому ринку. Процес пошуку золотієї середини між застосуванням концепцій лібералізму та сталого розвитку триває. Він буде довгим, але плідним, адже екологічна складова концепції сталого розвитку в жодному разі не передбачає зведення додаткових перешкод у міжнародній торгівлі (Принцип 12 Декларації Ріо 1992 р.). Йдеться лише про необхідність максимального врахування екологічних вимог під час економічної діяльності, визнання екологічних проблем загальнолюдськими і налагодження співробітництва держав щодо їх вирішення. Те, що це саме так, підтверджується і тим фактом, що концепція сталого розвитку визнана державами, що розвиваються.

Щодо можливого тлумачення положення концепції сталого розвитку про надання всебічної економічної допомоги державам, що розвиваються, з боку розвинених держав в якості їхнього додаткового обов'язку, то це не знаходить підтвердження у житті. Обов'язок розвинених держав допомагати державам, що розвиваються, існує в тій мірі, наскільки вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. Це стосується і допомоги в галузі збереження навколишнього середовища. Адже основна ідея концепції сталого розвитку якраз і полягає в усвідомленні як розвиненими державами, так і такими, що розвиваються, взаємозалежності світу. Справа тут не в легалізації вимог про допомогу з боку держав, що розвиваються, і не у виникненні додаткових обов'язків у розвинених держав. Важливо, щоб держави, які розвиваються, максимально, в межах наявних ресурсів, намагалися дотримуватися принципів охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, а розвинені держави допомагали у вирішенні екологічних проблем добровільно, з чітким усвідомленням взаємозалежності світу, в межах наявних у них ресурсів.

Отже, з одного боку, після Конференції в Ріо 1992 можна констатувати те, що, усвідомивши факт наявної небезпеки для майбутнього людства, держави виявили готовність домовитися про вирішення спільних проблем і навіть про часткове делегування своїх суверенних прав. Крім того, міжнародне співтовариство визнало, що економічні та екологічні проблеми взаємопов'язані. Однак водночас мають місце й інші тенденції. На спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН у червні 1997 р., присвяченій п'ятій річниці Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, було визначено, що економічний, соціальний, технічний розвиток суспільства на Землі триває зі знаком мінус по відношенню до навколишнього середовища, по суті веде до екологічної катастрофи [2, с. 145]. Що ж не дозволяє державам вирішувати ці глобальні питання, які перешкодив досягненні спільних поставлених цілей? Для пошуку відповідей на ці питання варто розглянути правові аспекти проблеми.

Взагалі сталий розвиток суспільства можливий тільки в умовах світового порядку, для досягнення якого потрібна всеосяжна система безпеки, яка передбачає військову, політичну, економічну, екологічну та правову безпеку. При цьому якщо про військову, політичну та економічну безпеку мова йде давно, відомі її міжнародно-правові засади, то екологічна безпека покищо здебільшого є гаслом.

Коректніше сказати, що міжнародний екологічний правопорядок як юридичне явище формується на базі міжнародно-правових документів, які орієнтують держави, інших суб'єктів міжнародного права на забезпечення сприятливого навколишнього середовища та раціональне природокористування на благо теперішнього і майбутніх поколінь. При цьому важливо зрозуміти, що цю проблему неможна вирішити в межах одного регіону – необхідний комплексний підхід, досягнення сприятливого для існування навколишнього середовища сталого розвитку всього людства. У цьому сенсі на сучасному етапі дедалі частіше порушується питання про наявність у розвинених держав обов'язку надавати країнам, що розвиваються, дієву допомогу. Цей обов'язок закріплено в багатьох документах, що стосуються сфери навколишнього середовища. У літературі навіть відзначається, що глобальний характер екологічних завдань сприяє формуванню нової філософії та практики міжнародної економічної взаємодії, заснованої на необхідності допомоги сильних учасників світового господарства слабким у вирішенні взаємопов'язаних завдань економіки й екології. Важливо, однак, не тільки передбачити на міжнародно-правовому рівні економічну допомогу державам, що розвиваються, але й дослідити і визначити, які способи її здійснення будуть найбільш ефективними з урахуванням відомих претензій з боку країн, що розвиваються, до західних компаній-інвесторів, які користуються відсутністю у таких держав екологічних стандартів європейського рівня. Крім того, важливо чітко визначити, що треба зробити для того, щоб держави, які розвиваються, не зловживали обов'язком розвинених держав економічно допомагати їм.

Основою організації правової безпеки є забезпечення рівноправності держав, прав кожної держави, а також забезпечення прав людини відповідно до міжнародних договорів у цій сфері. При цьому сполучною ланкою дотримання екологічної й правової безпеки є екологічні права людини. Належний рівень надання

екологічних прав людині та їх захист як на національному, так і на міжнародному рівнях, безперечно, позитивно позначиться на забезпеченні міжнародного екологічного правопорядку. Адже результатом цієї діяльності буде здорове, сприятливе для життя людини довкілля, збережені для майбутніх поколінь природні ресурси. Так, контрольні органи, затверджені міжнародними конвенціями з прав людини, відіграють не останню роль у забезпеченні дотримання державами своїх зобов'язань за Пактом про громадянські і політичні права 1966 р., Пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенцією проти тортур 1984 р., Конвенцією з прав дитини 1989 р. і т.д. Йдеться не тільки про забезпечення і захист прав, закріплених у цих документах, а також про організацію міжнародного правопорядку в цілому [3, с. 137].

Стосовно екологічних прав людини на сучасному етапі найбільшого прогресу з контролю за їх забезпеченням на міжнародному рівні досяг Європейський суд з прав людини, який через відсутність спеціальної статті приймає і розглядає скарги з екологічних питань, керуючись ст. 8. Наступним важливим кроком щодо захисту екологічних прав людини в рамках Європи стало прийняття в 1998 р. Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища. Проте в цілому існують проблеми застосування Хартії, оцінки юридичної сили її положень, а також те, що в ст. 37 не закріплені конкретні екологічні права. Відсутність спеціальної статті про екологічні права можна констатувати і в Європейській Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [4, с. 67].

Висновок. Отже, у контексті сталого розвитку важливою є проблема забезпечення міжнародного екологічного правопорядку, який можна визначити як систему правовідносин, що складаються у відповідності до норм міжнародного права, покликану сприяти раціональному використанню природних ресурсів та забезпеченню сприятливого навколишнього середовища для життя теперішнього і майбутніх поколінь. Міжнародний екологічний правопорядок як цілісна структура має свої основоположні засади і принципи.

Література

1. Лукашук И. И. *Международное право. Общая часть* [Текст] : Учебник. – М.: ВЕК, 1996. – 171 с.
2. *Международное право* [Текст]: Учебник / Отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. – М.: ЮРЛИТИЗДАТ, 2007. – 700 с.
3. *Международное право* [Текст]: Учебник / Отв. ред. Е.Т. Усенко, Г. Г. Шинкарецькая. – М.: Юрист, 2003. – 393 с.
4. Буроменський М.В., Кудас І.Б., Маєвська А.А., Семенов Б.С., Стешенко В.С. *Міжнародне право* [Текст]: Навч. посібник / М.В. Буроменський (заг. ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
5. Буткевич В.Г., Войтович С.А., Григоров О.М., Заблоцька Л.Г., Задорожній О.В. *Міжнародне право: Основні галузі* [Текст]: Підручник для студ. вищих навч. закл. за спец. «Міжнародне право», «Міжнародні відносини» / В.Г. Буткевич (ред.). – К.: Либідь, 2004. – 814 с.
6. Мацко А.С. *Міжнародне право* [Текст]: Навч. посіб. / А.С. Мацко // Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2005. – 216 с.